

Focus

KEERPUNT: EEN NIEUW BEGIN OF BEGIN VAN HET EINDE?

P. Visser

N.a.v. Gerrit Noort e.a., *Als een kerk opnieuw begint. Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*, Boekencentrum Zoetermeer (2009), 392 p., € 24,90 (ISBN 9789023922919)

In toenemende mate is er in ons land sprake van missionaire projecten, die aanleiding geven tot verschillende vormen van kerkplanting. Al veel langer zijn we bekend met het fenomeen van gemeentestichting, die met name vanuit een evangelische hoek werd georganiseerd (vaak afkomstig uit de VS) uit onvrede over het geestelijke en/of bijbelgetrouwe karakter van bestaande kerken. Deze gemeenten hadden in de regel meer aandacht voor de missionaire opdracht (het was voor velen vaak één van de redenen om de traditionele kerk de rug toe te keren), maar deze gemeenten werden (en worden) toch vooral bevolkt door kerkelijke mensen die op de één of andere manier verlangden naar méér, een Geestelijke ‘plus’. Uiteraard blijft het lastig om precieze grenzen te trekken, maar het boek *Als een kerk opnieuw begint* wil bewust inhaken op een andere en nieuwe ontwikkeling: die van missionaire gemeenschapsvorming in een steeds meer seculariserende samenleving, om ‘onbereikten’ en ‘afgedwaalden’ voor het eerst of opnieuw te confronteren met de boodschap van het evangelie.

De auteurs, dr. Gerrit Noort (docent missiologie), dr. Stefan Paas (lector gemeenteopbouw, docent missiologie en kerkplanter), dr. Henk de Roest (hoogleraar praktische theologie) en dr. Sake Stoppels (universitair docent kerkopbouw en diaconiek) zijn er in zekere zin van overtuigd dat er sprake is van een nieuw tijdperk - hoe marginaal de praktijk van kerkplanting tot op heden ook nog is -, wat de verschijning van dit boek als een begin van reflectie en bezinning nodig en nuttig maakt. Missiologisch, theologisch en ecclesiologisch. Deze publicatie wordt in de ondertitel aangeduid als ‘Handboek’ en met recht. Het stelt alle thema’s die met dit onderwerp te maken hebben aan de orde, waarbij de praktijk en de theorie helder op elkaar zijn afgestemd. De voortdurende reflectie vindt plaats in een breed theologisch perspectief waarin ook internationale stemmen meeklinken van hen die eerder over dit fenomeen publiceerden, met name. Stuart

Murray and Timothy J. Keller. De herhaalde aansporing tot een contextuele benadering is door de auteurs zelf in praktijk gebracht: de inhoud van het boek is bepaald door en bestemd voor de Nederlandse context. Een boek als dit verdient blijvende bestudering en nodigt uit tot voortgaande bezinning en theorievorming. En het is uitermate bruikbaar voor hen die initiatieven in deze richting ontplooiën, juist omdat het aanspoort tot een grondige en kritische doordenking zowel van de achterliggende motieven als van de opzet en uitvoering van dergelijke projecten.

Eerlijke vragen

In het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de verschillende termen, zoals kerkplanting en gemeentestichting. Zonder een keuze te maken wordt er wel een duidelijke afbakening gemaakt doordat het in dit boek gaat om ‘missionaire initiatieven die leiden tot kerkelijke gemeenschapsvormen’ (15). Opvallend is dat men het missionaire pionieren niet wil laten hinderen door bestaande kerkelijke structuren en het zogenaamde geografische systeem. Door het hele boek heen blijkt dat men geen principieel bezwaar ziet om naast bestaande kerken tot kerkelijke gemeenschapsvorming over te gaan, zolang de motieven maar voldoende missionair zijn. Uiteraard heeft dit zijn voordelen: men kan sneller en effectiever zijn weg gaan. Toch verdient het langere en lastiger traject, waarbij gezocht wordt naar mogelijkheden om vanuit bestaande gemeenten dergelijke projecten te ontwikkelen, de voorkeur. Is er bijbels gezien niet alles voor te zeggen om juist bij het ontplooiën van missionaire activiteit de eenheid van de kerk te zoeken en te bewaren? Een moeder-dochter relatie kan het project op de lange duur ook meer basis geven en voorkomen dat het een *tè* persoonsgebonden gebeuren wordt. In ieder geval drong zich al lezend bij mij nogal eens de vraag op: hoe waarborg je continuïteit als de werkers van het eerste uur wegvallen? Een vraag die overigens later in dit boek ook eerlijk gesteld wordt.

Wat mij betreft had er in dit eerste hoofdstuk ook wel een paragraaf besteed mogen worden aan de theologische vragen die worden opgeroepen door de titel van het boek ‘Als een kerk *opnieuw* begint’. Dat woord ‘opnieuw’ lijkt in het boek vooral te slaan op nieuwe kansen, maar - zo vraag ik - confronteert het ons intussen ook niet met een desastreuze ontwikkeling? Een kerk die opnieuw begint, ging blijkbaar teloor. Wat betekent dat in bijbels perspectief? Hoe verhouden de enorme afval en Gods oordeel zich met elkaar? In hoeverre is de verharding definitief en een teken van het einde? Welke missionaire verwachting mogen we hebben in een post-christelijke tijd? Welke belofte en opdracht zijn in dit tijdsgewricht actueel? In hoeverre is het verbond nog van kracht, nu veel afgedwaalden nog gedoopt zijn? Waar mogen of moeten we om bidden? Hoe voorkomen we dat we niet ontmoedigd raken?

Persoonlijke ervaring met missionair kerk-zijn in een geseculariseerde context leert mij in ieder geval dat we de moed weliswaar niet hoeven te verliezen, maar er ook beslist geen reden is om te optimistisch te spreken over allerlei nieuwe kansen. Echte toetreders vanuit de wereld zie ik vandaag in Nederland nog steeds niet in rijen toestromen, maar

veeleer aarzelend komen, mondjesmaat en druppelsgewijs. Telkens blijkt overigens dat de schrijvers van dit boek zich ook ten volle bewust zijn van de weerbarstigheid van onze cultuur voor het getuigenis van Christus. Men beseft terdege dat 'opnieuw' niet betekent 'als voorheen'. Tegelijk is het boek als zodanig een getuigenis dat men midden-in de voortgaande marginalisering van de kerk hoopvolle tekenen van de Geest gewaar wordt en nieuwe missionaire mogelijkheden en uitdagingen ziet liggen. Op een weloverwogen wijze wil men daar sturing aan geven. Daardoorheen klinkt een stuk oprechte hartstocht om de kerk te stimuleren *out of the box* te denken, opdat buitenstaanders 'binnen' mogen komen.

Terug naar het begin

In het eerste deel komen de zendingshistorische aspecten van gemeentestichting aan de orde. Ingezet wordt bij wat we daarover lezen in de Handelingen van de apostelen. Van het begin af aan blijkt zending een zaak te zijn van 'kernsplitsing'. De beschreven beweging vanuit Jeruzalem naar Antiochië is boeiend en laat zien dat er enerzijds een onlosmakelijke relatie was tussen deze beide gemeenten, terwijl men elkaar anderzijds de nodige ruimte gaf, waardoor de Geest een krachtige missionaire beweging tot stand kon brengen. Duidelijk wordt dat het probleem van verscheidenheid en identiteit iets van alle tijden is. Bovendien blijkt dat een gezegend verhaal iets anders is dan een *successstory* (27-34). Instruerend en stimulerend is vooral ook de paragraaf over 'verbindingsfiguren': dankzij hen werd voorkomen dat de verschillende gemeenten los van elkaar kwamen te staan en in zichzelf gekeerd raakten, maar onderling contact hielden en elkaar kritisch en bemoedigend steunden. Het 'netwerken' van nu heeft een bijbelse basis! Dit hele hoofdstuk bepaalt ons bij de door Lesslie Newbigin geformuleerde visie dat de gemeente naar oorsprong en karakter een 'centrum van missionaire communicatie' is. Bovendien laat het zien dat de manier van gemeente-zijn uit de begintijd veel waardevolle bouwstenen aanreikt met het oog op nieuwe gemeenschapvorming in onze tijd. De nood en verlegenheid van de kerk brengt ons weer terug bij onze oorsprong.

In de volgende twee hoofdstukken wordt er teruggekeken in de geschiedenis. Opvallend is hoeveel lessen er getrokken kunnen worden uit het historische proces van gemeentestichting in Noord-West Europa. Een paar voorbeelden. De pendelbeweging van de eerste inheemse prediker Liudger tussen het missionaire werkveld in Dokkum en de missionaire school in Utrecht laat zien hoe belangrijk het is dat gemeentestichters worden opgeleid door docenten die de praktijk van binnenuit kennen (48). Missionair werk vraagt 'vrij ondernemerschap', maar het *Concilium Germanicum* onder leiding van Bonifatius signaleerde al het gevaar voor teveel speelruimte en besloot daarom tot een verplichte jaarlijkse verantwoording. Om ontsparing te voorkomen blijft het ook nu van belang dat de gemeentestichter geen kleine zelfstandige wordt maar altijd functioneert binnen een bredere kerkelijke context (49). Een zaak als de volgorde van *belonging* en *believing* blijkt steeds weer een punt van bezinning te zijn en vooral contextueel te worden opgelost (51). En voor de actuele vragen over de keuze tussen een *fluid Church* en

solid Church kan men vanuit de historie leren dat juist een goede verhouding tussen deze beide aspecten het meest vruchtbaar is (58).

De drie voorbeelden van kerkplantingen uit het verleden tonen ook aan dat de hedendaagse vragen niet nieuw zijn. De kinderdoop kan in een missionaire context vervangen worden door een zegening (70). De vragen rond contextualiteit blijken altijd complex en ingewikkeld. Terecht wordt gesteld dat 'het planten van de kerk in vreemde grond een risico in zich bergt: de plant wordt in zekere zin uit handen gegeven en de groei hangt niet alleen samen met het water (als beeld van de Geest) maar ook met de samenstelling van de grond (als beeld van de lokale cultuur)'. Van harte onderschrijf ik de eindconclusie: kerkplanting heeft nooit als einddoel een 'gevestigde kerk', het gaat altijd om een 'wordende kerk' (*emerging church*) die haar vervulling vindt in het Koninkrijk (83). Juist binnen gevestigde kerken zullen we onszelf en elkaar deze bijbelse gedachte als een ontdekkende spiegel voor moeten houden. De tijd is er meer dan ooit naar.

Veelzeggende voorbeelden

In het tweede deel van het boek wordt een zo'n compleet mogelijk overzicht geboden van gemeentestichting vanaf 1990, gevolgd door tien concrete projecten van gemeentestichting. Volgens een vast en overzichtelijk stramien wordt iedere gemeenschap beschreven. Juist daardoor komt een grote variatie aan het licht. Men heeft bij de keuze van projecten ook getracht een afspiegeling te geven van de landelijke confessionele verhoudingen. Vanuit orthodoxe en evangelische hoek blijken de meeste initiatieven te worden ontplooid. Dit heeft zondermeer te maken met de theologische overtuiging aangaande de exclusiviteit van het heil in Christus. De beschreven voorbeelden vertolken ook zonder verdere analyse al een eigen boodschap: gemeentestichting vraagt veel geloof, gebed, geduld en organisatietalent. Er blijkt een samenhang tussen de helderheid van de boodschap en de impact/groei van de gestichte gemeenschap. Ook deze projecten overbruggen vaak bij lange na niet de kloof die er is tussen het evangelie en de postmoderne spirituele behoeften en/of seculiere levensstijl. De beschreven casussen zijn enerzijds bemoedigend (het kan toch nog!), maar manen anderzijds voortdurend tot de nodige bescheidenheid (de uitwerking op ongelovigen blijft beperkt).

In het derde deel wordt een aantal praktisch-theologische reflecties gegeven. In hoofdstuk 17 wordt ingegaan op het onontkoombare feit dat mensen van alle tijden en plaatsen te maken hebben met een vijftal religieus geladen existentialen: de ervaring van eindigheid, die dwingt tot nadenken over de zin van het leven; de ervaring van falen, schuld en schaamte; de ervaring van het goede, zoals liefde, kracht, rechtvaardigheid en schoonheid; de ervaring van (geschonken) inzicht in de werkelijkheid; de ervaring van kwaad en lijden. Deze morfologie, overgenomen van H.M. Vroom, herinnert sterk aan wat J.H. Bavinck schreef in zijn klassieker *Religieus besef en christelijk geloof* (1949) en ook later in zijn *The Church between Temple and Mosque* (postuum verschenen). Nagegaan wordt hoe vanuit het evangelie daar eigen antwoorden op worden geformuleerd, die overigens niet altijd gelijk zijn. Dit blijkt met name ook uit het vervolg als

soteriologisch wordt onderscheiden tussen een exclusieve, een inclusieve en een plurale visie op het heil. Eerlijk worden de ontegenzeggelijke verschillen voor het voetlicht gehaald. De kernvraag is uiteindelijk: wat is de diepste reden dat wij ons zouden inspannen om anderen voor Christus te winnen, te bewegen in Zijn voetspoor te gaan (230). Er wordt weliswaar gerefereerd aan de kloeke taal van Paulus in 1 Kor. 15 en 2 Kor. 5 waarin het voor de apostel vaststaat dat het gaat om 'eeuwige beslissingen' en waaruit blijkt dat zijn levenslange missionaire gang ingegeven is door een 'exclusieve' visie op het heil, maar intussen wordt er gegoocheld met Van Rulers woorden over 'zieltjes die in de navolging zielen moeten worden' om zodoende ruimte te scheppen voor een inclusieve benadering van het heil.

Ik besef terdege de moeite en het verzet die in onze samenleving bestaan tegen het idee van een 'eeuwig wel of wee', ik snap heel goed dat dit al moeilijker te verkopen is, maar tegelijk ben ik ervan overtuigd dat wij noch aan Paulus, noch aan Van Ruler - ten diepste aan het getuigenis van de Schriften - recht doen als we deze angel uit het missionaire getuigenis weghalen. Ik verzet mij tegen de gedachte dat het evangelie in dat geval met een beroep op angst geleefd en verkondigd wordt (233). Het gaat om ernst en eerlijkheid, waarin we via mensen van Godswege aangesproken worden op onze verantwoordelijkheid en elkaar genadig mogen toespreken met 'het woord van de verzoening dat in ons is gelegd'. Wie dit hoe dan ook wil omzeilen, is bezig het getuigenis van Paulus af te serveren. Wonderlijk genoeg heeft de Geest zich er echter destijds - toen het ook al dwaas en ergerlijk klonk - wel aan verbonden en aan dit evangelie een geweldige dynamische kracht verleend (vgl. Rom. 1:17). Van harte onderstreep ik intussen de gedachte dat het om méér gaat dan het genoemde 'wel en wee'. Geen versmalde opvatting van het heil, maar een volledige en voortdurende oriëntatie op de persoon van Christus, Die ons bekend is en altijd vreemd blijft, met Wie we vertrouwd raken en Die ons blijft verrassen (231).

Context en leiderschap

Leerzaam is het volgende hoofdstuk dat ingaat op de betekenis van de context voor de kerkplanting. Op genuanceerde wijze wordt de verhouding van relevantie en distantie uitgewerkt. Terecht wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de macro- en micro-context en geaccentueerd dat elke situatie haar eigen analyse vraagt. Samenvattend blijkt dat het leggen van verbindingen een creatief proces is, waarin persoonlijk ontmoeting en contextanalyse hand in hand gaan en samen tot een verbindende dynamiek kunnen lieden. De slotconclusie is opvallend: gemeenschapsvorming in een nieuwe context blijkt het meest effectief als er bereidheid is om terug te gaan tot de bronnen van geloofsovertuigingen en geloofservaringen en het vandaar uit komt tot een inspirerende, relevante, contextuele geloofscommunicatie (253).

Gemeentestichting maakt ecclesiologisch veel los. In hoofdstuk 19 wordt daar uitgebreid bij stil gestaan. Het blijkt dat hier meer sprake is van een voortgaande zoektocht dan van uitgesproken standpunten. En het lijkt me goed dat dit voorlopig zo blijft.

Bestaande kerken worden in ieder geval uitgedaagd om na te denken over dat wat vanzelfsprekend was. Tegelijk moeten we oppassen dat we alle ecclesiologische verworvenheden niet te snel en te gemakkelijk overboord zetten. Bestaande structuren die aanvankelijk lijken te knellen en te hinderen, blijken op de langere duur vaak toch hun eigen waarde weer te bewijzen. Dat neemt niet weg dat juist nieuwe projecten ook de ogen weer kunnen openen voor vergeten en ondergesneeuwde bijbelse lijnen.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan de invulling van het leiderschap bij een kerkplanting. Er worden verschillende paradigma's van leiderschap besproken: het klassieke (dat hiërarchisch van aard is), het transactionele (dat overleg integreert), het visionaire (dat verbonden is aan een inspirerende charismatische leider) en het organische (dat bepaald wordt door intensieve interactie en gedeelde verantwoordelijkheden). Terecht wordt er geen keus gemaakt; wel wordt er een pleidooi gevoerd voor transparantie met betrekking tot het leiderschap en een bijbelse invulling van het leiderschap, waarbij het geheim van het gezag ligt in het dienende en niet in het (over)heersende. Daarmee komt het beoogde leiderschap in de praktijk gelukkig dicht tegen het ambt aan te liggen. Het gevaar van en bezwaar tegen het idee van een 'leider' wordt eerlijk onderkend. Om daaraan te ontkomen lijkt het mij van groot belang dat bij de invulling van het leiderschap de positieve kanten van de ambtsleer (o.a. geen eigen initiatief maar roeping; leiding bij meerderen) worden verdisconteerd. Afhankelijk van de kerkelijke achtergrond van het project zal na de beginperiode gekozen moeten worden voor een duidelijke bijbelse structuur van leiding geven, al dan niet via de bekende ambten.

In dit hoofdstuk staan veel dingen over de kenmerken van een kerkplanting (291 e.v.) en de noodzakelijke vaardigheden van de kerkplanter (293 e.v.). Het is een bijbels principe om te letten op gebleken bekwaamheid waarbij de persoonlijk spiritualiteit voorop staat. Niettemin blijft er een spanning bestaan tussen een beleefde roeping van Godswege en het hier geschetste profiel. Vaardigheden kunnen ook gaandeweg in de navolging worden verkregen en er is zoiets als het bijbelse snoei- en rijpingsproces. Het is goed een aantal toetsingscriteria te hebben, omdat God, zorgvuldig te werk gaande, niet in het wilde weg mensen roept tot een missionaire taak. Vervolgens worden in dit hoofdstuk allerlei waardevolle adviezen aangedragen, waaraan allen die leiding geven in het ambt en daarbuiten hun winst mee kunnen doen. Toch wordt hier de lat zo hoog gelegd dat het gevaar dreigt dat het leiderschap te elitair wordt en alleen voor hoger opgeleiden is weggelegd. Inbreng van geestelijke wijsheid blijft van wezenlijk belang en gooit in de bijbel hoge ogen.

Kritisch en praktisch

Het reflecterende gedeelte vervolgt met een boeiende en kritische bespreking van *emerging churches* en *fresh expressions*. Behalve dat het vindplaatsen zijn van creativiteit, kunnen het ook vrijplaatsen worden voor relativiteit, eigengereidheid en verwatering. Het is niet denkbeeldig dat dergelijke gemeenschapsvormen niet alleen buitenstaanders bij het evangelie betreft, maar andersom ook kerkelijke mensen van het evangelie ver-

vreemd, zodat dit soort gemeenschappen uiteindelijk functioneert als 'exit'.

Het derde deel besluit met een aantal praktische adviezen voor kerkplanters, waarbij naast aandacht voor de concrete aanpak ook oog is voor de geestelijke attitude. Kort en krachtig worden enkele belangrijke punten neergezet. Wat mij betreft - ook in verhat mij betreft - ook in verhouding tot de royale aandacht voor allerlei andere zaken - had die geloofshouding breder en indringender uitgewerkt kunnen worden. Ik ben er namelijk van overtuigd dat ons een enorm gevaar bedreigt: bij alle nodige bezinning op het hoe en wat van kerkplanting, kan het zomaar gebeuren dat het beslissende geheim ongemerkt op de achtergrond raakt: namelijk biddend leven bij de bron, uit de kracht en in de mogelijkheden van Christus. Het vierde deel tenslotte, complementeert het geheel en gaat in op kerkordelijke overwegingen, beleidsvorming en een gerichte opleiding.

Mijn waardering voor dit boek is groot. Het biedt een brede bezinning op het thema. Het is bedoeld om een ingezette ontwikkeling zorgvuldig te begeleiden, allerlei scheefgroei en ongelukken te voorkomen, tegenwicht te bieden aan idealistische dromers en fanatieke doeners die op eigen houtje kerkje willen spelen. De lat wordt hoog gelegd. Tegelijk vraag ik mij al lezend keer op keer af: wordt er niet méér van gemaakt dan het is? Is het, zeker ook gelet op de praktijkvoorbeelden, niet te pretentief om nu al te stellen dat hier 'de kerk opnieuw begint'? Het zal nog moeten blijken of wij met een *hype* of een omslag te maken hebben? Zou het ook mogelijk zijn dat de christenheid in Europa steeds meer gemarginaliseerd wordt en noodgedwongen in kleine gemeenschappen verder leeft? Met andere woorden: is er niet zozeer sprake van een 'opnieuw beginnen' maar van een 'ternauwernood overleven'? Als ik het eindscenario in de Openbaring op me in laat werken, zijn dit soort overwegingen niet uit de lucht gegrepen, maar voorzegd. Ook in dat geval evenwel kan dit boek dan zijn diensten bewijzen. Want het staat voor mij buiten kijf dat juist deze gemeenschappen een eigen missionaire kracht en impact zullen en moeten hebben. De gemeente blijft immers de gezondene en geroepene in deze wereld, om getuigenis af te leggen van de hoop die in haar is, tot de dag van Christus' komst.